

Кожен млин окремо (як і колекція в цілому) становить значний науковий інтерес для дослідників різних напрямків і викликає шире зацікавлення у відвідувачів музею.

УДК 445.48

Л.О. Годліна
Н.Л. Зайка**Посилання**

1. Жам О.М. До історії українського вітряка // Переяславська земля і світ людини. – Переяслав-Хмельницький, 1998. – С. 214-216.

2. Жам О.М. Млинарські споруди Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження пам'яток науки і техніки в музеях: історія, досвід, перспективи» – К., 2001. – С. 9-14.

3. Жам О.М. Колекція вітряних млинів Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // СВЯТИЙ. ВІЧНИЙ. СУЩИЙ... / НІЕЗ «Переяслав». Зб. наук.-популяр. статей. Вип. 1. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 41-47.

4. Жам О.М. Боршномельне виробництво в історичному розвитку // Наукові записки з української історії. Вип. 10. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 95-106.

5. Жам О.М. Млинарська техніка: історія, досвід, перспектива // Матеріали 2-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання історії техніки». – К., 2003. – С. 102-104.

6. НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Інвентарна група «Пам'ятки архітектури», № 40 «Вітряк, с. Ліски Менського району Чернігівської області». – 1969 р.

7. НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Інвентарна група «ПА», № 46 «Вітряк, с. Довжик Липово-Долинського району Сумської області». – 1971 р.

8. НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Інвентарна група «ПА», № 37 «Вітряк, с. Ярославцевь Кролевецького району Сумської області». – 1968 р.

9. НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Інвентарна група «ПА», № 36 «Водяний млин, с. Гамалівка Шосткинського району Сумської області». – 1972 р.

10. НІЕЗ «Переяслав». Фонди Лист В.Д. Коваленка М.І. Сікорському та М.І. Жаму (1968 р.).

11. НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Жам М.І. Від інтер'єру житла до музею просто неба (спогади).

12. Таранушенко С.А. Вітряки // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 1. – С. 80-82.

Жам О.М. Мельницы Северщины в Музее народной архитектуры и быта Среднего Поднепровья Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»

В статье анализируются особенности мельниц Северского края из коллекции Музея народной архитектуры и быта Среднего Поднепровья Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав».

Ключевые слова: водяная мельница, ветряная мельница, музей, коллекция, памятник архитектуры.

Zham O.M. Mills in the Sivershchyna in Museum of architecture and life of the Middle Highlands of the Dnipro National historic-ethnographic reserve «Pereiaslav»

The article is characterized peculiarity of mills in the collection of Museum of architecture and life of the Middle Highlands of the Dnipro National historic-ethnographic reserve «Pereiaslav».

Key words: water-mill, windmill, museum, collection, monument of architecture.

30.03.2011 р.

РУШНИКИ-БОЖНИКИ СІВЕРЩИНИ ІЗ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті проаналізовано збірку народних рушників-божників Сіверщини та подано каталог збірки.

Ключові слова: рушники-божники, композиція, орнамент, каталог.

Рушники-божники Сіверщини у колекції народного рушника Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав») складають невелику частку фондової збірки (28 одиниць). До НІЕЗ «Переяслав» (у 1960-х – 1970-х роках мав назву Переяслав-Хмельницький історичний музей) вони були прийняті із матеріалами етнографічної експедиції музею, яка у 1963-1979 рр. працювала на території Чернігівщини. Це рушники-божники із Сосницького (23 од.), Менського (3 од.), Корюківського (2 од.) районів [1, інв. книга № 4]. Матеріали колекції датуються 1874-1931 рр.

До збірки входять вишиті (25 од.) та домоткані (3 од.) рушники-божники.

Основою для вишивання служило домоткане полотно (17 од.) та фабрична бавовняна тканина

Фрагмент рушника-божника, вишитого хрестиком.

T-1070. Кін. XIX ст. с. Чорнотичі

Сосницького району Чернігівської області

Фрагмент рушника-божника, вишитого хрестиком. Т-1072. 1900 р. с. Спаське Сосницького району Чернігівської області

(7 од.). Два рушники із семи вишиті на «кумачі» – фабричній тканині.

Техніка вишивання включає «глухі» шви (хрестик – 15, хрестик та лиштва – 1), «ажурні» шви (мережка та вирізування – 4), а також шви по вільному контуру (тамбурний шов – 5).

Розкольорування орнаментів тяжіє до традиційної гами: червоне, чорне (13), червоне (4), біле та чорне (1), біле, червоне і чорне (1), біле (1).

Композиційне вирішення рушників-божників, перш за все, пов'язане з їх утилітарним призначенням. У композиційному просторі рушника, зазвичай, виділяється повздовжня (бокова) орнаментальна смуга та смуги на поперечних кінцях. Останні можуть повторювати боковий орнамент, чергуючись із смугами-переписками, чи складати суцільну смугу орнаменту. В небагатьох рушниках має виділений центр. Здебільшого ця композиційна схема притаманна для предметів, у орнаментах яких є антропоморфні деталі (в т. числі стилізоване «дерево життя»). Елементи орнаменту, незважаючи на складність візерунків, тяжіють до повторів. Основу орнаментальних мотивів традиційно складають фітоморфні деталі, доповнені космоморфними та орнітоморфними елементами (в деяких випадках, як зазначалось вище, антропоморфними мотивами). Рослинні орнаменти, зазвичай, у композиції мають вигляд виводів-смуг (гілочка, хвилясті лінії-«в'юнчики», «кривульки»), доповнених окремими елементами, вичлененими із смуги. Частина фітоморфних орнаментів стилізується, частина наближається до традиційної натуралістичної форми.

Матеріали, подані у каталозі, вперше вводяться у науковий обіг.

КАТАЛОГ

1. Рушник-божник. Інв. Т-1040.

Рис. 3. Рушник-божник, вишитий тамбурним швом на червоній тканині (кумач). Т-1155. 1880 р. с. Чорнотичі Сосницького району Чернігівської області

Автор Бардакова Феодосія Євгенівна. 1926 рік. с. Хлоп'яники Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний, «вивід троянд», «вітрячки».

Домоткане лляне полотно, біле. Мережка-вигтяганка. 448 x 23,5.

2. Рушник-божник. Інв. Т-1064.

Автор Шурига Горпина Іванівна. Поч. ХХ ст. с. Хлоп'яники Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними нитками. Узор – «калінка», «будячок».

Домоткане полотно, заполоч. Хрестик. 360 x 22.

3. Рушник-божник. Інв. Т-1065.

Автор Мілейко Оксана Петрівна. 1900 рік. с. Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «петрові батожки».

Домоткане полотно, заполоч. Хрестик. 280 x 21.

4. Рушник-божник. Інв. Т-1066.

Автор Гнод Улита Максимівна. 1920 рік. с.Хлоп'яники Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із суцільним заповненням на кінцях.

Орнамент: рослинний. Узор – «рожі».

Домоткане полотно. Мережка-витяганка. 314 x 25.
5. *Рушник-божник*. Інв. Т-1067.

Автор Сухоліт Марія Тимофіївна. 1910-1920 роки. с. Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Основний узор – «рожі» (вивід троянд), «корона».

Домоткане полотно, заповоч. Хрестик. 260 x 21.
6. *Рушник-божник*. Інв. Т-1069.

Автор Сквирська Ганна Іванівна. Кін. XIX ст. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із горизонтальними смугами, поміж якими «переписки» (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «виноград», «зубці», «вазони-букети».

Коленкор, заповоч. Хрестик. 240-31.

7. *Рушник-божник*. Інв. Т-1070.

Автор Маценко Марія Єфимівна. Кін. XIX ст. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна, суцільна на кінцях.

Орнамент: геометричний, вишитий червоними нитками.

Домоткане полотно, заповоч. Хрестик. 220 x 21.
8. *Рушник-божник*. Інв. Т-1071.

Автор Пацок Настасія Оверківна. Кін. XIX ст. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами та переписками (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний, узор – «кривулька», «хрести».

Домоткане полотно. Вирізування. 170 x 21.

9. *Рушник-божник*. Інв. Т-1072.

Автор Литвиненко Марія Михайлівна. 1900 рік. с. Спаське Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна з горизонтальними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «рожини» (восьмипелюсткові квітки з листочками).

Домоткане полотно, заповоч. Хрестик. 300 x 22.
10. *Рушник-божник*. Інв. Т-1080.

Автор Чумак Катерина Петрівна. 1902 рік. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із виділеним центром на вужчих кінцях.

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «дерево життя», «в'юнчики».

Коленкор, заповоч. Тамбурний шов. 244 x 23,6.

11. *Рушник-божник*. Інв. Т-1081.

Автор Івасенко Марія Семенівна 1923 рік. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «вивід стилізованих рож» (восьмипелюсткові круглі квітки).

Домоткане лляне полотно, заповоч. Хрестик. 436 x 23,5.

12. *Рушник-божник*. Інв. Т-1082.

Автор Сидоренко Агафія Григорівна. Кін. XIX ст. с. Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із виділеним центром на вужчих кінцях.

Орнамент: рослинний, вишитий білими та чорними нитками. Узор – «дерево життя», «в'юнчик із квіточок».

Бавовняна тканина («кумач»), заповоч, біль. Тамбурний шов. 306 x 27.

13. *Рушник-божник*. Інв. Т-1083.

Автор Свириденко Мотря Іванівна. 1931 рік. с.Жукля Корюківський район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із горизонтальними смугами (кінці).

Орнамент: геометричний. Вишитий білими, червоними і чорними нитками. Узор – «ламана гілка», «калінова квітка», «кущики».

Домоткане лляне полотно, заповоч. Хрестик, гладь. 408 x 34.

14. *Рушник-божник*. Інв. Т-1132.

Автор Ярошевська Параска Макарівна. 1922 рік. с. Жукля Корюківський район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із горизонтальними смугами (кінці).

Орнамент: геометричний. Вишитий червоними і чорними нитками. Текст: «о Всепетая Мати родшая всех святых святейшее слово нынешне приемша принашен...».

Коленкор, заповоч. Хрестик. 330 x 36.

15. *Рушник-божник*. Інв. Т-1133.

Автор Маценко Агафія Юхимівна. 1922 рік. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із горизонтальними смугами (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «в'юнчик», 8-пелюсткові квіти-розети, «виноград», «кущики». Божник вішали на великий ряд ікон.

Домоткане лляне полотно, заповоч. Хрестик. 430 x 21,5.

16. *Рушник-божник*. Інв. Т-1135.

Автор Горіла Ганна Григорівна. 1926 рік. с.Осьмаки Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із горизонтальними

смугами (кінці) та виділеним центром.

Орнамент: рослинно-геометричний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «виноградний вивід», «калінка», гілочка з пташкою, «порічки», текст: «Богі».

Домоткане ляне полотно, заповоч. Хрестик. 373 x 21,5.

17. *Рушник-божник*. Інв. Т-1155.

Автор Кардаш Михайло Васильович. 1880 рік. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із виділеним центром.

Орнамент: рослинний, вишитий білим на червоному. Узор – вивід 4-пелюсткових квітів-розет, «кривулька», «дерево життя».

Коленкор («кумач»), заповоч. Тамбурний шов. 410 x 23,5.

18. *Рушник-божник*. Інв. Т-1157.

Автор Розумієнко Тетяна Марківна. Кін. ХІХ ст. с. Лави Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із виділеним центром.

Орнамент: рослинний, вишитий червоними нитками. Узор – вивід, «дерево життя».

Коленкор, заповоч. Тамбурний шов. 302 x 28,8.

19. *Рушник-божник*. Інв. Т-1158.

Автор Розумієнко. 1880 рік. с. Лави Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із виділеним центром.

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «соняшники», 4-пелюсткова квітка-розета, «дерево життя».

Коленкор, заповоч. Тамбурний шов. 209 x 25.

20. *Рушник-божник*. Інв. Т-1169.

Автор Бондаренко Ольга Іванівна. 1930 рік. с.Лави Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними нитками. Узор – «волошки».

Домоткане ляне полотно, заповоч. Хрестик. 413 x 24,3.

21. *Рушник-божник (фрагмент)*. Інв. Т-1332.

Автор Сухоліт Тетяна Матвіївна. 1920 рік. с.Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «яблуковий».

Домоткане конопляне полотно, заповоч. Хрестик. 119 x 23.

22. *Рушник-божник (фрагмент)*. Інв. Т-1333.

Автор Малашта? 1915 рік. с. Осьмаки Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний, вишитий білими нитками. Узор – вивід «лапками».

Домоткане ляне полотно, заповоч. Гладь, хрестик. 94 x 21,3.

23. *Рушник-божник*. Інв. Т-1337.

Автор Антоненко Марфа Леонтіївна. 1912 рік. с.Лави Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний. Узор – листя з ягодами.

Домоткане ляне полотно. Мережка-витяганка з настилом. 352 x 25.

24. *Рушник-божник*. Інв. Т-4507.

Автор Плитник Ганна Миронівна. 1874 рік. с.Якличі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із рапортними смугами (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «виноград».

Домоткане полотно, заповоч. Хрестик. 182 x 22.

25. *Рушник-божник*. Інв. Т-4512.

Автор Чигир Євгенія. Поч. ХХ ст. с. Чорнотичі Сосницький район Чернігівська область.

Композиція: вертикальна із виділеним центром (кінці).

Орнамент: рослинний, вишитий червоними і чорними нитками. Узор – «виноград», два букети «троянд».

Домоткане полотно, заповоч. Хрестик. 284 x 32.

26. *Рушник-божник*. Інв. Т-10229.

Автор невідомий. Поч. ХХ ст. с. Лугове Менський район Чернігівська область.

Композиція: горизонтальна із поперечними смугами та «переписками» (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний, затканий червоними і чорними нитками, «одноличко». Узор – «клинчики», «млинки», «розети», «орли», «качечки», «кущики».

Домоткане полотно, заповоч. Ткання. 427 x 46.

27. *Рушник-божник*. Інв. Т-10230.

Автор невідомий. 1 пол. ХХ ст. с. Лугове Менський район Чернігівська область.

Композиція: горизонтальна із поперечними смугами та «переписками» (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний, затканий червоними і чорними нитками, «одноличко». Узор: «бовтики»; вивід лілей, дубове листя та жолуді; «кривулька»; «картуш», в якому корона та вензелі «А», «С», «кущики», «крильця».

Домоткане полотно, заповоч. Ткання. 378 x 46.

28. *Рушник-божник*. Інв. Т-10231.

Автор невідомий. Поч. ХХ ст. с. Лугове Менський район Чернігівська область.

Композиція: горизонтальна із поперечними смугами та «переписками» (кінці).

Орнамент: рослинно-геометричний, затканий червоними і чорними нитками, «одноличко». Узор: «орли», «трисвічники», «качечки», чотириподільні

ромби, антропоморфні постаті-кущики, «рожинки», чотирираменна квітка-хрест.

Домоткане полотно, заповоч. Ткання. 353 x 46.

Посилання

1. Фондові книг інвентарної групи «Тканини» (№ 1 – 18).

Годлина Л.А., Заика Н.Л. Полотенца-божники Сиверщини из коллекции НИЭЗ «Переяслав»

В статтю проаналізовано зібрання народних полотенця-божників Сиверщини і представлено каталог колекції.

Ключевые слова: *полотенца-божники, композиция, орнамент, каталог.*

Hodlina L.O., Zaika N.L. Towel-bozhnyks of Siverian land with collection NIEZ «Pereyaslav»

The article analyzes a collection of folk towel-bozhnyks of Sivershchyna and filed catalog collection.

Key words: *towel-bozhnyks, composition, pattern, directory. 04.04.2011 р.*

УДК 069.014 (477.75)

І.Ф. Стельмах

ГРОМАДСЬКІ МУЗЕЇ З ПОЗИЦІЙ МУЗЕЄЗНАВСТВА (НА МАТЕРІАЛАХ МУЗЕЇВ АР КРИМ)

Музеї на громадських засадах – один із найбільш цікавих та маловивчених напрямків музеєзнавства, який має досить тривалу історію розвитку як соціальний феномен. Їх колекції складають водночас і значну частину Музейного фонду України, і є потенціалом його подальшого поповнення.

Ключові слова: *музеї на громадських засадах, музеєзнавство, соціальний феномен, фондові колекції.*

Діяльність музеїв на громадських засадах або музеїв не юридичних осіб, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та навчальних закладів, – один із найбільш цікавих та маловивчених напрямків музеєзнавства. Термін «музей» походить з грецької мови. Нині його зміст та тлумачення значно змінилися та розширилися. Закон України «Про музеї та музейну справу» [1, 191] (із змінами, внесеними згідно із Законом N 1709-VI (1709-17) від 05 листопада 2009 р.) [2, 45], який поширюється на всі види музеїв та заповідників, визначає музей як науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою.

Згідно із законом музеї можуть засновуватися на будь-яких формах власності, тобто бути створеними відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, юридичними

та фізичними особами. У законодавстві чітко визначено категорію музеїв не юридичних осіб, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та навчальних закладів. Ці ж музеї у своїй діяльності керуються «Типовим положенням про музей, який працює на громадських засадах в УРСР» від 16 листопада 1990 р., та «Інструкцією по обліку та збереженню музейних фондів у музеях, що працюють на громадських засадах» від 25 березня 1988 р. (інших нормативно-правових актів, регулюючих діяльність громадських музеїв у сучасних умовах, не прийнято). Згідно з Положенням громадський (самодіяльний) музей визначається, як культурно-освітній заклад, що створюється з ініціативи і при безпосередній участі трудових колективів або окремих осіб.

Діяльність музеїв вивчає музейна справа – спеціальний вид культурно-освітньої та суспільної діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію. Музеєзнавство, як вид наукової діяльності, в значній ступені базується на музейній справі та може бути включене до її складу.

Одне з перших і найбільш повних визначень музеєзнавства було дано в 1938 р. і розглядалося як галузь знання, що виникла наприкінці XIX ст. і охоплювала коло теоретичних і практичних питань, пов'язаних з життям та діяльністю музеїв, як-то: колекціонування та науковий опис пам'ятників культури чи предметів природи, розробка методів експозиції, способи зберігання та обліку музейного матеріалу і його популяризації [3, 14]. Наприкінці XX ст. його було визначено науковцями як нову наукову дисципліну у стадії формування, що вивчає специфічне музейне ставлення людства до дійсності і породжений цим ставленням феномен музею [4, 9]. Сьогодні музеєзнавство розглядається як суспільна наука, що вивчає процес збереження соціальної інформації за допомогою музейних предметів, музейну справу, музей як суспільний інститут, або наукова дисципліна, що вивчає історію та закономірності розвитку музеїв, їхні суспільні функції, питання теорії і методики музейної справи, а також методики побудови музейних експозицій [5, 13]. Зважаючи на відмінності підходів до визначення музеєзнавства, чітко сформулювати його статус досить складно. Прикладне музеєзнавство цілком може претендувати на статус самостійної дисципліни, коло завдань якої не вирішується іншими науками. У той же час музеєзнавчі навички необхідні фахівцям гуманітарних та природничих дисциплін.

Музеєзнавство кінця XIX ст. на стадії становлення, яка об'єднувала у собі накопичення фактичного матеріалу для майбутньої самостійної